

1924-1933 YILLARI ARASINDA ALMAN BASININDA TÜRKİYE *

DIETRICH SCHLEGEL **

1. Giriş

Türk-Alman ilişkilerinin tarihçesine bir göz attığımız zaman, iki ülke arasındaki ilişkilere hiçbir gölgenin düşmemiş olduğu bir dönemin hayli ihmale uğradığını görürüz: Bu, Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıllar ile Almanya'da Nasyonel Sosyalizmin iktidarı ele geçirdiği yıllara kadar olan dönemdir. Türklerin ve Almanların birbirleri hakkındaki görüşlerini araştırmak istediğimiz bu toplantıda özellikle bu dönemi ele almak isteyişimin çeşitli nedenleri var.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya müttefikler. 1924 yılında iki ülke arasında yeniden diplomatik ilişkiler kurulduğu zaman, her iki ülkede de yeni bir düzen, 'Cumhuriyet düzeni' kurulmuştu. Fakat Almanya, dünya savaşından sonra oldukça ağır bir yükün altından kalkmak zorunda olmasına rağmen, teknik açıdan, Türkiye ile kıyasla daha ileri bir durumda idi. Bu üstünlük, Türkiye ile Almanya arasında yeniden canlandırılan diplomatik ilişkilerde önemli bir rol oynayacaktı. Almanya, herşeye rağmen, dünyanın ileri gelen endüstri ülkelerinden biri olma sıfatını koruduğu gibi, dışa dönük ticaret bu ülke için daha da fazla önem kazanmıştı.¹ Türkiye'nin o zamanki durumunu anlatabilmek için günümüzde yaygın olan 'Gelişme ülkesi' sözcüğü dahi yeterli olamazdı.

Bu bakımdan, iki ülke arasındaki ilişkilerin 1924'den sonraki bölümü ele alınırken, ilk olarak 'aradaki bütün paralelliklere rağmen' —"alıcı ülke" ile "verici ülke" arasındaki ilişkilerde farklı çıkar noktaları olduğu açısından hareket etmek gereklidir. Ve elbette, bu düzeydeki ilişkilerin, Almanya'daki 'Türkiye' imajım ne ölçüde etkilediği üzerinde durulması da şarttır.

* İstanbul Üniversitesi'nin düzenlediği Alman-Türk gazetecileri seminerinde verilen konferansın ayrıntılı derlemesi. 'Türkiye'de Almanya imajı ve Almanya'da Türkiye imajı' konulu bu konferanslar 25/26.10.1985 tarihlerinde İstanbul'da verilmiştir.

** Doçent Dr. Dietrich Schlegel, Achen Teknik Yüksek Okulu, Almanya.

¹ Peter Krüger, *Die Aussenpolitik der Republik von Weimar*, Darmstadt 1985, s. 10 f, 250 ve devamı.

İkinci olarak, şu soruyu cevaplamak gerekiyor: Türkiye’de yeni oluşan devlet bünyesindeki coşku verici reform çalışmaları, Almanya’da çıkar hesaplarının ötesinde ilgi uyandırdı mı? Mustafa Kemal’in önderliğindeki gelişmeler Almanya’da yeterince değerlendirildi mi? Hattâ, bu gelişmeler farkedildi mi? Sorulması gereken üçüncü ve son soru da şu: Sık, sık dile getirilen ve her iki tarafta hissi açıdan ele alınan ‘Silâh arkadaşlığı’ Almanya’da oluşmaya başlayan yeni Türkiye imajını etkiledi mi? Türkler ile Almanlar arasındaki ilişkiler tarihten arındırılmayacağına göre, bu soruların cevaplandırılması, zamanın şartlarını da aşan bir önem kazanıyor. Sorulara yanıt ararken de o zamanın gazetelerine bir göz atmak yerinde olacaktır. O sıralarda Almanya’da Türkiye hakkında neler yazılıyordu? Alman gazete okuru Türkiye hakkında nasıl bilgi sahibi kınılıyordu?

Konuşmamda, yukarıda sözünü ettiğim sorulara, Alman gazetelerinden örnekler vermek istiyorum. Elbette, bunlar ancak münferid örnekler olabilir. Çünkü sadece kalburüstü Alman gazetelerinin Türkiye’yi ilgilendiren yazılarının tümünün gözden geçirilmesi, başlı başına bilimsel bir çalışmayı gerektirirdi. Burada sözünü edeceğim örnekleri, Dışişleri Bakanlığı’nın Bonn’daki politik arşivlerinin Türkiye bölümünden ve 1924’le 1933 yılları arasında Almanya’nın Türkiye Büyükelçisi Rudolf Nadolny’nin hiçbir yerde yayınlanmamış olan bilimsel bir araştırmasından, gene kendisinin Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde bulunan çeşitli evrakından çıkardım. Gerçi, bu yazıları, bilimsel olamayacak kadar münferid örnekler oluşturuyor. Ancak, alıntılarının yapıldığı gazetelerin ‘bölgesel’ olmayışları ve biraz önce sözünü ettiğim temel soruları ilgilendirmeleri nedeniyle önem kazanıyorlar.

II. 1924-1933 arasında ‘Alman basınında Türkiye’ imajı

a) Türkiye’yi eleştiren yazılardan örnekler:

Elbette, Türkiye’nin eleştirildiği yazılara çokça rastlanmakta. Herhalde, bunun nedenlerini ayrıca açıklamak gerekmez: Weimar Cumhuriyeti sırasında görüldüğü gibi—hür, çoğulcu ve çok yönlü bir basında bir diğer ülkenin ele alınışı da çok yönlü ve renkli olacaktır.

Burada, bizi ilgilendiren soru, şu ya da bu eğilimin ne derece güçlü olduğu, ayrıca eleştiri niteliğindeki yazıların, iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyip, etkilemediği olmalı.

Burada bir parantez açarak, Alman gazetelerinin veya Haber Ajanslarının Türkiye’de nasıl temsil edilmiş olduklarına, orada ne gibi çalışma şartlarına sahip bulduklarına bakalım: Genelde, Yabancı Basın,

Türkiye’de oldukça yoğun bir biçimde temsil edilmekteydi. Bu, özellikle, Alman, Avusturya, İngiliz, Fransız ve İtalyan gazete ve haber ajansları için geçerliydi. Aşağıda vereceğim bilgileri, sanırım Türkiye’de en uzun süre görev yapmış olan Alman gazetecisi Franz von Caucig’e borçluyum.² Caucig, 1932’den beri “Kölnische Volkszeitung”un ve ona bağlı olan Katolik Merkez Partisi’nin öteki organlarını temsil etmekteydi. Ancak, açıklamaları, İstanbul’a varışından hemen öncesini yansıtır.

Köln ve Hamburg’da ikinci bir gazete çıkaran “Deutsche Allgemeine Zeitung” (D.A.Z.), “Münchener Neuesten Nachrichten” veya “Berliner Börsen—Courier” gibi Almanya çapında olma iddiasını taşıyan gazetelerin İstanbul’da özel muhabirleri vardı. Öteki gazeteler ise, güncel olaylar gerektirdiğinde, geçici muhabir gönderiyorlardı. Ayrıca, İstanbul’da “Türkische Post” adı altında, kısmen Alman gazetecilerin sorumluluğunu taşıdıkları, bir de Almanca olarak yayınlanan günlük gazete mevcuttu.

Bu gazetede çıkan yazılar, kısmen, Alman gazetelerinde de basılmaktaydı. Caucig, Türkiye’de devamlı muhabir bulunduran haber ajansları arasında “Deutsches Nachrichtenbüro” ve “Eildienst für Aussenhandel”i sayar.³

Franz von Caucig, Türkiye’deki yabancı muhabirlerin çalışma şartları hakkında ise, yabancı muhabirlerin, Atatürk devrinden sonra hiçbir zaman o sıralardaki kadar uygun şartlar altında çalışma yapamadıklarını öne sürüyor ve şöyle diyor: “Haber alma olanaklarının tümü —tabii, zamanın teknik koşulları elverdiğince — mevcuttu.” Almanca olarak basılan “Türkische Post” gazetesinin yanısıra, Fransızca üç gazete de çıkmaktaydı: “İstanbul”, “La Republique” ve “Le Journal d’Orient”. Anadolu Ajansı’nın bültenleri, sadece Türkçe olarak değil, aynı zamanda Fransızca olarak da yayınlanmaktaydı ve ülkedeki yabancı basın mensuplarına günde üç kez, özel ulaklar vasıtasıyla iletiliyordu. Yabancı muhabirlerin yararlandıkları bir diğer kaynak da, azınlıklar tarafından çıkarılan gazetelerdi. Caucig, şöyle devam ediyor: “—Şehrin en yüksek düzeydeki sorumlularıyla her zaman temas etmek mümkündü. Ve herşeyden önce Türk Basınının, bir Genel Müdürü vardı o zamanlar: Dr. Vedat Nedim Tör. Çeşitli dilleri konuşan ve yabancı basın mensuplarına kapıları daima açık olan bir insandı, Tör. Atatürk, yabancı başında çıkan yazılarla bizzat

² Franz von Caucig, “Atatürk und die Auslandspressen. Mustafa Kemal Atatürk, 1881-1981,” *100’üncü Doğum Yıldönümü Münasebetiyle Yayınlar ve Konferanslar*. Heidelberg 1982, s. 155 ve devamı. V. Caucig, 70’li yılların ortalarına kadar, Türkiye’de Muhabir olarak çalışmıştır.

³ Dışişleri Bakanlığı politik arşivi, Türkiye dosyası 68/3

ilgilenirdi. Basın Genel Müdürü gibi, O da devletin yeniden düzenlenmesinde yabancı basından yararlanabileceğini çok iyi anlamıştı. Bunu yapabilmek için de onlara amaçlarının ne olduğunu anlatabilmesi ve bunu değerlendirmelerini sağlaması gerektiği görüşündeydi. ...Yabancı basın mensuplarına, devletin yeniden düzenlenmesi yolunda atılan adımların hangi aşamada olduğunu gösterir bol bilgi verilmekteydi. ...Ankara'da olağanüstü bir olay meydana geldiği zaman, gece trenine bir vagon ilâve edilerek, yabancı basın mensupları Ankara'yı davet ediliyorlardı.

Franz von Caucig'in sonraki gelişmelerle ilgili sözleri de dikkate değer: “-Heryerde olduğu gibi, elbette Türkiye’de de ‘Tabu’ sayılan bazı konular vardı. Bunlardan biri de, Türkiye’nin doğusundaki çatışmalardı. Orada, olup bitenler hakkında bilgi edinebilmek imkânsızdı. Ayrıca, intiharlar, ırza geçme ve polis harekâtıyla doğrudan doğruya ilgisi olan benzeri olaylar hakkında da bilgi verilmiyordu. ...”

Şimdi de, Dışişleri arşivlerinde bulunan ve eleştiri yönleri ağır basan yazılara bir göz atalım. “Dienst nationaler Zeitungen” (Milli Gazeteler Servisi) muhabiri olarak Türkiye’de bulunan emekli Albay Hans Rabe, anlaşılan, yazılarını aşırı bir Alman milliyetçisi açısından kaleme almaktaydı. O’nun yazılarında, ‘kendi açısından’, bir daha geri gelmemek üzere kaybolmuş “Türk-Alman silâh arkadaşlığı” hauralarıyla dış politikayı (doğru değerlendiren bir çıkar politikası anlayışının tersine), su katılmamış güç politikası olarak değerlendiren bir düşünce birbirine karışıyor ve Rabe, bu açıdan hareketle, Türk-Fransız ilişkilerini adeta kıskanırçasına kıyaslıyor.

Ne yazık ki, Rabe’nin kaleminden çıktığı anlaşılan 2 Nisan 1926 tarihli bir yazının metni bulunamadı. Ama, aynı yılın 15 Nisan⁴ tarihinde, Berlin’deki Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Carl von Schubert’in Büyükelçi Nadolny’e çektiği telgraftan, söz konusu yazının yukarıda anlatmaya çalıştığım düşünce tarzından kaynaklandığı anlaşılıyor. Yazının kaleme alınmasının nedeni, Türkiye ile Fransa arasında imzalanan bir anlaşma. Bu anlaşmayla Türkiye, Fransa ile gergin diye tanımlanabilecek olan ilişkilerini yumuşatma, Fransa ise, Türkiye’de ‘özellikle ekonomik alanda’ yitirmek üzere olduğu etkinliği yeniden canlandırma amacını gütmekteydi. Bakanlık müsteşarı, imzasız yayınlanan bu makalenin Hans Rabe’nin kaleminden çıkmış olduğunu tahmin ediyordu. Bu sonuca varmasında, herhalde, Rabe’nin stilini tanıması ve Leipzig’te çıkan gazetenin, Rabe’nin çalışmakta

⁴ a.g.e.

olduğu haber ajansına üyeliğini bilmesi rol oynamaktaydı. Söz konusu yazıda, Mustafa Kemâl'in izlemekte olduğu dış politikaya şiddetle saldırılmaktaydı. Makale'nin alt başlığı şöyle idi: "Alman Düşmanı Kemâl Paşa". Müsteşar, daha sonra, yazıdan bazı alıntılar yapıyor. Rabe'ye göre, Kemâl Paşa "eski Alman silâh arkadaşları hakkında; Türkiye'nin karşılaştığı felâketin baş sorumlusu, kalles, iki yüzlü yoldaşlar tanımlamasını yapmaktan çekinmeyen ve kendisini, 'Almanların oynadığı bu rolü vaktinde farketmiş bulunan bir kişi' olarak tanımlayan bir insandı. Öyle anlaşılıyor ki, Rabe, Mustafa Kemal'in hatıratına dayanarak bu iddiaları öne sürüyordu. Gerçekten, Mustafa Kemâl, Osmanlı İmparatorluğunun savaşa İttifak Devletleri safında katılmasına karşıydı ve savaş sırasında Almanya'nın, Ortadoğu'da oynadığı askerî rolü şiddetle eleştirmektedir. Rabe, aynı zamanda, Mustafa Kemâl'in olumsuz değerlendirmeden kaynaklanan bu tutumunu 'Alman düşmanlığı' olarak tanımlayan iddiaları da benimsiyordu. Halbuki, Osmanlı Ordusunda hizmet gören ve sözüne güvenilir Alman subaylarının açıklamaları⁵ ve Büyükelçi Nadolny'nin sık sık hazırladığı raporlar, bunun tam tersini ispatlamaktaydı.⁶ Aslında, Rabe Büyükelçi Nadolny'yi şahsen oldukça iyi tanımaktaydı. Ve herhalde, belli bir maksada hizmet etmek üzere yaydığı söylentilerin anlamsızlığını kendisi de bilmekteydi. Burada Mustafa Kemâl'in bir "Alman dostu" olduğu iddia edilmek istenmiyor; o, bu tür hislerle hareket etmeyecek kadar gerçekçi ve pratik bir insandı.

Makalenin sonu hayâl kırıklığına uğramış bir sevginin kaleme alınışını hatırlatıyor ve Müsteşar Schubert yazının sonunu bir "uyarı" biçiminde aktarıyor: "-Almanya, Kemâlist tutumu gördükten sonra, günümüz Türkiye'sini bir müttefik ve dost şeklinde gören aşırı hissilikten vazgeçmeli."

Aynı tutuma, Rabe'nin 26 Ocak 1927 tarihli "Hannoversche Courier"⁷ gazetesinde yayınlanan "Türkiye ve Almanya" başlıklı yazısında rastlıyoruz.

Berlin'de patlak veren bir kabine krizi vesilesiyle kaleme alınan makalede, Alman politikasına Türkiye'nin tepkisini kendi kafasında,

⁵ Örnek: Liman von Sanders, *Fünf Jahre in der Türkei*, Berlin 1920, Kress von Kressenstein, *Mit den Türken zum Suezkanal*, Berlin 1938. Franz von Papen, *Der Wahrheit eine Gasse*, Mühchen 1952.

⁶ "Mein Beitrag", *Otobiyografi*, Wiesbaden 1955, s. 97 ve 99. Daha önce, yayınlanan pekçok rapor ve mektuplar. Dışişleri Bakanlığı arşivi. Özellikle Yeni Türkiye konulu yayımlardan bazıları zikredilebilir.

⁷ Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi, *Türkiye'de Alman Büyükelçiliği 1924-1939*, Pol. 2a-Alman-Türk ilişkileri.

Almanya'nın artık mevcut olmayan güç ve büyüklüğüne dayandıran yazar, o günün Türkiye'sinde Alman Rayşhı'nın acz içinde bir kuruluş olarak değerlendirildiğini iddia ediyor. Makalede, aynen şu cümleleri okuyoruz: "Türk dünyasında savunma ve iktidar düşüncesi öylesine güçlü ki, yorulmak bilmeyen barış taraftarlarının ciddi veya maksatlı propagandası, çoğunluk tarafından ya istihzayla ya da hakir görülerek karşılanıyor. Özellikle Türk liberalleri arasında Avrupalıların hümanizma ideallerinden etkilenen belirli bir kesimde görülen yumuşaklık bugün yokolmuştur, denebilir. "Avrupa Kültürü" ile yoğrulmuş bazı kimselerin beyinlerinde dolaşan pasifist düşünceler, Rus-Asya kökenli bolşevizmin savaşçı ruhuyla yakın temasa geçildikten sonra silinmiş bulunuyor. Türk basını alaylı olmasa bile, nükteli bir keyifle, benliğinin bilincine varmış ulusların, giderek artan bir hızla silahlandığını izliyor. Batı'ya karşı güdülen düşmanca hisler, kimi zaman bir patlama şeklinde su yüzüne çıkıyor. ...Türkiye'de, eskiden olduğu gibi bugün de, sadece güçlüye karşı gerçek saygı duyulmakta. ..."

Rabe, kendi memleketinde eksikliğini çektiği askerî güç ve savunma kararlılığı gibi kavramları, abartılı bir dil kullanarak, hem bir yandan Türkiye'ye malediyor, hem de öte yandan 'kendi askerî görüşü açısından' Almanya örneğini aştığı için, kızgınlık duyarak reddediyor. Rabe, yeniden sanki yan gözle Fransa'ya bakarak, "Hannoversche Courier" gazetesinde "daha hâlâ can düşmanı olarak tanımlanması gereken Fransa'nın kuvvetlenmesi anlamına geleceği için, Türkiye'nin askerî bakımdan güçlendirilmesini reddediyor. Daha sonra bir 'uyarı' ve Alman politikasına yararlılığı açısından düşünceler: "Günümüzde Türk insanı, eski dostu Alman'a karşı, yanlış anlamaya mahal vermeyecek kadar kesin bir dille, şartların ne kadar değişmiş olduğunu ve Almanya'nın artık yeni bir Türkiye ile karşı karşıya bulunduğunu kavraması gerektiğini belirtiyor. Almanların sınımsız yapıştığı, 'Türklerin Almanlara karşı dostluk hisleri beslediği iddiası', artık günümüz için geçerli değil. Ucuz sözler veya bazı hayalcilerin iddiaları, ciddiye alınsalar bile, modern 'Kemâlizm'in bu genel tutumunda bir şey değiştiremez."

Neyse ki, Türk-Alman ilişkilerinin selâmeti açısından ne Büyükelçi Nadolny, ne de Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı, aşırı güç gösterisinden izler taşıyan bu hezeyanları ciddiye aldılar. Yeni Türkiye'nin Mustafa Kemâl tarafından dile getirilen, dış politikada barışçı bir yol izleneceği şeklindeki tanımlaması inanılır görüldü. Aynı zamanda Türkiye'nin kendi çıkarlarını izleyeceği bir dış politikada bütün ülkelerle barışçı ilişkiler kurma hakkına sahip olduğu kabul edildi. Rabe'nin "Türklerin Batı'ya karşı düşmanca

hisler besledikleri” şeklindeki iddiası da bir yanlış değerlendirmeye dayanmaktaydı. Türkler Batı’ya karşı şüpheli bir tutum içine girmişlerse, bu daima Osmanlı Devleti’ne karşı izlenen emperyalist tutuma benzer etkilere çabaları kokusu alındığı zaman görülmekteydi. Hattâ tam tersine, Avrupa’ya yöneliş, teknolojik medeniyet açısından bir örneğin izlenmesi şeklinde kendini göstermekteydi. Kemâlist reformların içinde, ‘Milliyetçilik’ dışında en önemli kaynaklardan biri bu temel felsefedir, denebilir. Fakat öyle görülüyor ki, Hans Rabe sözünü ettiğimiz bu gerçeği hiçbir şekilde anlayamamıştı.

Tarihî kökenlerini inkâr etmeyen yepyeni bir politik sistemin, ister istemez bağlı olacağı şartlara karşı anlayışsızlık ve gerçekleri görme yeteneğinin eksikliği, Bonn’daki Dışişleri Bakanlığının arşivlerinde bulunan, son derece olumsuz bir diğer makalede dikkatimi çekti. “Berliner Börsen-Courier”in, ‘Konstantinopel’ ‘ai’ muhabiri, 13 Temmuz 1929 tarihli makalesinde, ‘büyük felaketlerin habercisiymişcesine’ soruyor: “Türkiye’de neler oluyor?”⁸

Bilindiği gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemâl ve reformlarına karşı kısmen (bugün şeriatçılar diye adlandırabileceğimiz) dinî, gruplar, kısmen de o’nun fazla güçlendiği korkusundan ya da reformlarının fazla aşırı olduğu endişesine kapılan eski arkadaşları tarafından ciddiye alınması gereken bir direniş mevcuttu. (1926 ve 1929’da patlak veren Kürt ayaklanmaları, kısmen dinî kökenliydi). Fakat, Mustafa Kemâl eserinin tehlikeye düşmemesi için acımasızca mücadele etmeye hazırды.

“Börsen-Courier”in muhabiri bu gibi olayları şöyle anlatıyor: “Türkiye’de sadece politik tutuklamaların değil, fakat aynı zamanda komşu ülkelerden gelen ve kimi zaman yalanlanan, kimi zaman da yalanlanmayan, halk kahramanı Mustafa Kemâl’e karşı suikast girişimleri olduğu şeklindeki haberlerin de arttığı dikkati çekiyor.”. Yazar, daha sonra sözü geçen muhalif güçlerin savunucusu durumuna geliyor ve garip bir şekilde güncel benzerliklere dikkati çekiyor. “Börsen-Courier”in muhabiri, sözü geçen haberlerin birçoğunun şüphesiz yanlış ve abartılı olduğunu ve çoğu kez iddiaların, olayın böyle olmasını isteyenlerin beyinlerinde şekillendiğini kabul ediyor; fakat gene de “Ankara Sistemi” diye adlandırdığı politikanın muhaliflerinin artmakta olduğunu iddia ediyor. Yazıda aynen şu cümleleri okuyoruz: “Gizli muhalifler, çünkü burada açıkça muhalefet yapmak

⁸ a.g.e.

mümkün değildir, anlaşılan Avrupa, Ankara'daki Meclisin bir parlamento sayılamayacağını, çünkü bundan yıllar önce, muhalefeti susturmayı başarmış olan tek bir partinin, Halk Partisinin toplantı yeri olduğunu unutuyor. Bu, kısmen sürgün cezası, kısmen de düzinelerle aydın fikirli liderin idam sehпасına gönderilmeleri yoluyla gerçekleştirildi. Yani, muhalefet ne görülüyor, ne de duyuluyor. Mevcudiyetleri ise, sadece inkâr edilmeyen tutuklamalar ve duruşma haberleri yoluyla anlaşılıyor.” Muhabir, daha sonra muhalefetin ne istediği ve hangi gerekçeleri öne sürdüğü sorusunu soruyor ve Ankara hükümetinin hatalarını şöyle sıralıyor: Ekonomi politikasının başarısızlığa uğramış olması, hayat pahalılığının artması, bir yıl içinde iflâsların otuz katına çıkmış olması ve ihracaatın yarı yarıya azalmış olması. “Fakat” diye ilâve ediyor: “Bütün bunları susmaya mahkûm edilmiş olan muhalefet biliyor.”

Daha sonra Türkiye'yle Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkiler çerçevesinde daima ihtiyatla ele alınması gereken bir konuya ‘Azınlıklar ve Yabancılar’ konusuna değiniyor. Burada en ağır suçlamaları yapan muhabir, 19'uncu yüzyılda harekete geçirilmiş olan, Hristiyanlık bilincinin en hassas davrandığı noktaya parmak basarak şunları yazıyor: “...ve Ankara'nın, çeşitli vaadlerden hemen hiçbirisini tutmamış olduğu, Hristiyan azınlığın ülkenin kalkınmasına katılamayacağını, bütün dinsel kökenli düşmanlığa rağmen muhalefetin de farketmiş olması gerekir. Konstantinopol'deki Rum ve Ermeni azınlık, son derece keyfi bir muameleyle karşı karşıyadır. Bunlar, yüzlerce defa kanıtlanmasına rağmen, bir fayda sağlayamadıysa, bu insanlardan ülkenin kalkınmasına olumlu katkılarda bulunmalarını kim isteyebilir?”

“Börsen-Courier” gazetesinin muhabiri, daha sonra Türkiye'de yaşayan ve çalışan yabancılara değinerek, şunları yazmakta: “-Fakat anlaşılan, halka ‘kendilerinin nasıl düşünüldüğünü’ ispat amacıyla bir şeyler verilmek isteniyor. Ama para olmadığı için, halka verilecek bu hediyenin çok ucuza malolması ya da bedavaya gelmesi, bu arada da milliyetçi hislere ve isteklere cevap verilmesi de gerekiyor. Şimdiye kadar izlenen yabancı düşmanlığını, daha da sivrilten, çok sayıda meslek dalında yabancıların çalışmasını men eden ve sadece Müslüman Türklere izin veren son kanun tasarısını başka türlü izah etmek mümkün değildir. Bu meslekler arasında, hemen sadece yabancıların çalışmakta olduğu birçok dal var. Ve, anlaşılan bu yabancılar, büyük güçlüklerle elde ettikleri başarılı mevkileri, buna bir katkısı olmayan kişilere terkedecekler.” Muhabir, bu sözlerine örnek olarak doktorlar, yazarlar, mühendisler ve kimyagerleri saydıktan

sonra, adeta ağlamaklı bir ifadeyle, “—Şimdi de bütün bunların meyvesini Müslümanlar toplayacak” diyor. Gerçekten de, 1932 yılında sözü edilene benzer bir kanun çıkartılmıştı. Buna göre tıp doktorluğu, diş hekimliği, veterinerlik ve hukukçuluk Türk vatandaşlarına münhasır kalacaktı. Hükümetin, ülkeye getirtmiş olduğu, çok sayıda yabancı uzmanların çalışabilmeleri için, özel bir izin gerekliydi. Bu ‘kuralları’, Müslümanların ve Türklerin yabancılar karşısında sık sık ikinci plâna itildiği Osmanlı İmparatorluğunda edinilen kötü tecrübelerle açıklamak mümkündür. Ayrıca, el sanatları ve hizmet sektörünü kapsayan diğer bazı dallarda da Türkler’e ‘Tekel’ tanınıyordu. Kaldı ki, çok sayıda Osmanlı vatandaşının, bu kanunların kısıtlamalarından kurtulmak için yabancı ülke uyruğuna geçtikleri de sık sık görülen olaylardandı.⁹

Şüphesiz, halk arasında, yabancı uzmanların, Türklerin işini ellerinden aldıkları veya onların eğitimine engel oldukları izlenimine karşı çıkılmak isteniyordu. Nitekim, Mustafa Kemâl, Türkleri ve özellikle gençleri, kendilerine güvenmeye, ülkenin kalkınmasına ve reformlara katkıda bulunmaya ve sadece yabancı uzmanların bilgisine güvenmemeye çağırıyordu.

Şurası muhakkak ki, böyle bir kanunun Hristiyan-Müslüman karşıtlığı ile hiçbir ilişkisi yoktu, sadece milliyetçiliğin bir ifadesiydi. “Börsen-Courier” muhabirinin, Hristiyanlardan alınan hakların “Müslümanların işine yarayacağını” vurgulaması; ya Avrupa’da mevcut olan İslâmiyet aleyhtarlığını bilerek kullanmak istemesine ya da Kemâlizm reformlarının ne olduğunu kesinlikle anlayamamış olmasına bağlanabilir. Halbuki Kemâlistlerin ilk ilkesi ‘Lâik Devlet’ anlayışı, dinin etkisinin devlet kuruluşlarından kaldırılması hedefine yönelikti.

Mustafa Kemâl’in yabancı düşmanı olduğu ‘gerçekten’ iddia edilemezdi. Bu noktayı, özellikle biz Almanların saptaması gerekir. Çünkü, Türk-Alman ilişkilerinin, ‘resmî devlet politikasının dışında kalmış olsa bile’, belki de en önemli bölümü, Atatürk Türkiye’sinin yüzden fazla Alman bilim adamı, sanatçı ve uzmanına Nazi teröründen kaçıp bu ülkeye sığınma, ve bilgileriyle bu genç devletin bazı kurumlarında ona yararlı olma imkânını vermiş olması asla unutulamaz. Türkiye’nin düşüncesi, insancıl davranmanın yanı sıra, bu kişilerden yarar sağlanabileceği olsa dahi, bugün hala Türkiye’de Ernst Reuter, Ernst E. Hirsch, Eduard Zuckmayer, Ernst

⁹ Stanford J.-Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, cilt 2, Cambridge 1977, s. 394.

Practorius, Carl Ebert, Fritz Neumark ve daha birçoğunun adı unutulmamıştır.

Aileleriyle birlikte bir gruptan 300 kadar Alman, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türkiye'de misafir edildi.¹⁰ Fakat 1933'den önce de, özellikle tarım sektöründen çok sayıda Alman uzman, Türkiye'ye çağırılmıştı. Bunlardan birçoğu, akademik kariyer yaşamını Türkiye'de tamamlamıştı ve hiçbirisi kendi ülkesine geri gönderilmemişti.

“Börsen-Courier” gazetesinde öne sürülen diğer iddialara gelince: Henüz gelişmemiş, sanayileşmemiş bir ülkenin ilk kalkınma safhasında yanlışlar yapması son derece doğaldır. Hükümetin birtakım ekonomik deneyler yapması, kesinlikle bir suçlamaya neden teşkil edemez. Türkiye'de -1929 yılında!- parlamenter demokrasi olmadığı şeklindeki eleştiri ise, bugün de Türkiye'yi kusursuz bir parlamenter sistemin kıstaslarına göre ölçmeye ve bu sistemin büyük acılara yol açan başarısızlığını dikkate almayan Batı Avrupalı eleştirmenleri hatırlatıyor.

“Börsen-Courier” muhabirinin bir başka suçlaması da, yıllar süren müzakerelere rağmen, Yunanistan'la ilişkilerin bir türlü düzelmediği şeklindeydi. Fakat bu da boşa çıktı. Çünkü bir yıl sonra, 1930 Ekiminde, Türkiye ile Yunanistan Ankara'da bir dostluk anlaşması imzalıyorlardı. Tahmin edilir, Atatürk ve Venizelos'un temsil ettiği iki can düşmanı arasındaki bu anlaşma, “Courier” muhabirini oldukça şaşırtmıştır.

“Berliner Börsen-Courier” gazetesinin, Alman Ekonomik çevreleri üzerinde, tabiatıyla etkisi olmaktadır. Muhabir, Türkiye'ye ilgi gösteren Alman ekonomisini bir güvensizlik ortamına itmek ya da ürkütmek arzusunda mı idi? Neden böyle bir tutumu benimsemek durumunda kalmıştı? Eleştiri yönü ağır böylesine bir yorum, Türk çevrelerini, tabiatıyla rahatsız ediyordu. Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemâleddin Sami, 7 Ağustos 1929'da, Ankara'daki Alman meslekdaşı Rudolf Nadolny'e yolladığı şahsî bir mektupta, şikâyetçi bir dille, bu çizgiler çerçevesinde kaleme alınan yorumun gerçekleri pekaz yansıtabileceğini vurguluyordu. Kemâleddin Sami, şunları ekliyordu:

“—Alman halkının Türklere olan duygularını yakından bildiğimden, böylesine yayınların olumsuz bir etki yaratamayacağından eminim. Buna

¹⁰ Kıyaslama. Horst Widmann, *Exil und Bildungshilfe- Die Deutschsprachige Akademische Emigration in die Türkei nach 1933*, Bern/Frankfurt 1973. (Türkçe baskısı: Atatürk-Üniversite reformu, İstanbul 1981.).

rağmen, ortak amaç doğrultusunda, böylesine yaklaşımların, hiçbir tarafa yarar sağlamayacağı yolundaki görüşünüzü kesinlikle paylaşıyorum. Dostça ilişkiler yanında, ekonomik bağların da güçlenmesi yolunda gösterilecek çabalar, uluslarımızı birbirine çok daha sıkı bir şekilde yaklaştıracaktır. Bu konuda eldeki tüm olanaklar iyi kullanılmalıdır. Ekselanslarından, bu kabil yayınların ortak çabalarımıza zarar vereceği yolunda yetkili çevreler nezdindeki girişimini yoğunlaştırmasını rica eder ve bundan böyle basındaki yankıların olumlu bir nitelik kazanacağı umudunu bir kez daha belirtmek isterim.”

Nadolny, 20 Ağustos 1929 tarihinde Tarabya'dan gönderdiği cevabı mektubunda, Kemâlettin Sami'nin görüşlerine katılmakla birlikte, duruma kendince de bir yaklaşımda bulunuyordu: ¹¹ “...Börsen-Courier gazetesinin 13 Temmuz tarihli sayısındaki yazı, benim de dikkatimi çekti. Elime geçmez, Berlin'e gönderdiğim bir raporla karşı düşüncelerimi bildirdim. Burada, Alman basınının Türkiye'deki gerçek durumlarla ilgili olarak, yeterli derecede haber alıp alamaması söz konusu. Kanım, bu yönde. Kamuoyunu hatalı bir şekilde oluşturabilecek bu kabil haberlerin mümkün olduğunca düzeltilmesi gereklidir. Arada sırada, Alman basınına, ters yönde eğilim yaratabilecek böylesine haberlerin gelmesi, üzüntüyle söylüyorum, doğal olarak önlenememektedir. Ancak ben, elimden geldiğince, haklı görüşleriniz doğrultusunda, hatalı haberlere karşı gerekli tepkileri gösterme çabası içindeyim.” ¹²

Saptayabildiğim kadarıyla, Büyükelçinin diplomatik düzeydeki çabaları, kritik yorumlara karşı müdahale çerçevesinde, istisnai bir tepki şeklinde değerlendirilebilirdi.

Ancak, zaman zaman Alman tarafının da Türk basınında çıkan eleştirilere, hassas bir tepki gösterdiğine de tanık olunmakta. Örneğin, “Stuttgarter neuen Tagblatt” gazetesinin 26 Ocak 1927 tarihli sayısında çıkan bir yazıyı bu arada zikredebiliriz. “Türkiye'deki Almanlar” şeklinde çevirisini yapabileceğimiz bir başlıkla yayınlanan makaledeki görüşlerin, “Konstantinopel” ¹³ gazetesi muhabirlerince de kısmen benimsendiği görülmektedir. Gazete, o zaman, son aylardaki gelişmelere bakışta bulunarak şu görüşleri savunmaktaydı: “Şimdiye dek, devlet siparişlerinin

¹¹ Dışişleri Bakanlığı politik arşivi, *Türkiye'de Alman Büyükelçiliği 1924-1939*, Pol. 2a-Alman-Türk ilişkileri.

¹² a.g.e.

¹³ a.g.e.

% 80 oranındaki bölümünü karşılayan Almanların, artık bu ticaretten çekilmek istedikleri gibi bir izlenim uyanmaktadır. ...Türkiye'nin arzettiği güvenceler yeterli bir düzeyde görülmemekte, bu nedenle, Türkiye'ye yapılan Alman yatırımlarının yoğunlaştırılmasının belirli rizikoları da beraberinde getirebileceği öne sürülüyor. Oysa Türk resmî makamları daha yüksek garantiler verilmesi eğilimini benimsemiyorlar. Bu, bir yerde gurur meselesi olmalı. Türkler, verdikleri garantilerin güvenilir olarak görülmemesini kabullenmek arzusunda değildirler. Güvencelerinin şüphelerle karşılanmasını istemezler." Bu ölçülü ve anlayışlı görüşler Alman-Türk ilişkilerinde olumlu bir etken oluşturabilecek niteliktedir. Bu arada, ayrıca, ticaret ve ticarî kuruluşlar oluşturulmasıyla ilgili anlaşmanın olumlu ağırlığını da yadsımamak gerekir. Stuttgart gazetesi, Türk basınının haberlerine dayanarak, Türkiye ile Almanya arasındaki ekonomik bağlarının daha da sıkılaştırılması için zamanın artık geldiği görüşünü de savunarak, kamuoyunda bu eğilimin benimsenmesi gereğini vurgulamakta. İçtenlikle, şu umutların dile getirildiğini görmekteyiz: "İki ulus arasındaki dostluk sürecinde yeni bir dönemden söz edebiliriz. Bu sıkı dostluk bağları döneminin ekonomik alandaki ortak ilgi ve menfaatlere dayandığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Duruma bu yönden yaklaşımda bulunmak, herhalde en yerinde bir davranış olsa gerek." Türkiye'nin bu davranışı dostça vurguladığını ifade eden gazete şu yargıda bulunmakta: "Akıp giden günler içinde sık sık tanık olunduğu gibi, Türkiye, dünyada 'Almanya'nın dışında' çok az gerçek dosta sahip olan bir ülkedir." Gazete, bununla beraber, iki noktada, kaydı ihtiyatlı bir tutumu yansıtmakta. Şöyle deniyor: "Herşeyden önce, biz Almanlara, çoğu kez gerek resmî çevrelerden, gerekse basından yöneltilen hücumların ileride ortadan kalkacağını beklemeliyiz." ¹⁴ İlginç bulduğum ikinci çekimser tutumun da şu şekilde dile getirildiği görülmekte. Gazete'nin yazılarından şu alıntıyı aktarayım. Şöyle yazmaktaydı Stuttgart gazetesi: Savımız, Türklerin görüşlerine de uygun olmalı. "Alman Tarım Uzmanlarının, Türkiye'ye ilgi göstermeleri bekleniyor. Burada bir uyarı da söz konusu olmalı.". Duruma, anlayışlı bir yaklaşım gösteren gazete, yazısına şöyle devam etmekte: "Türkiye'de, son ticaret anlaşmasıyla, tarım alanlarından yararlanma konusunda toprak edinme ve işleme hakkını tanımıştır. Ve geçen yıllar içinde Avrupa hukuk kurallarına uygun şekilde olumlu şartlar yaratılmıştır. Yasalarda da, gerekli uygulamalar öngörülmektedir. Türkiye'nin, kendi kendine yabancılaşma

¹⁴ Bu konuda, İstanbul'daki seminerde, konuşmacı meslekdaşım Altan Öymen'den bilgi istenmiştir. Sonuç henüz alınmadığından konuya ctraflı eğilmek imkanı bulunamamıştır.

endişesini taşıdığı bilinmektedir. Bu nedenden, yasadaki avantajlara rağmen, tarım uzmanlarını Türkiye’de bazı güçlüklerin beklediğini söyleyebiliriz. Fakat, bu güçlükler geçici karakterdedir.” Gazetenin Suablar bölgesinin karakterine has, dikkatli ve itinalı bir dille kaleme alınan yazısında daha sonra şu satırları okuyoruz: “Genelde, şu yönde bir uyarı yerinde olsa gerek: “Türkiye’de yeni bir yaşam ve iş kurma şanslarının çok elverişli olduğunu sanan bir kimsenin, dikkat etmesi gerekli şeyler vardır. Ashında, benzetmeli bir deyimle ‘Altundan dağlar’ bulutların çok üzerindedir. Buraya gelmek isteyenler, ellerinde sağlam bir iş anlaşmasına sahip olmalı. Ve öngörülen gelirin yeterli düzeyde olup olamayacağı çok önceden titizlikle araştırılmalıdır. Bir Avrupalının, yaygın deyiimiyle ‘Alla Turca’ bir yaşam sürdürmesi kolay olmasa gerekir. ...” Gazete, daha sonra dikkatli bir yaklaşımla şöyle demekte: “Değindiğimiz bu kaydı ihtiyath iki nokta hariç tutulursa, Türkiye’nin arzularına, rahatlıkla karşılık verilebilir. Ve itimad dolu bir işbirliğiyle, her iki ulusun da yararına başarılı ve olumlu sonuçlara ulaşılabilir. Türkler gibi, Alman halkı da, sadece, ciddi bir çalışma ve işbirliği içinde, ülkelerinin geleceğini yüceltebilirler.”

Övgü niteliğindeki görüşleri yansıtan bu satırlardan sonra, şimdi, yeni bir bölüm’e geçiş yapalım:

II (b) Olumlu bir ‘Türkiye imajı’ ile ilgili örnekler:

Alman basınında Türkiye’nin görüntüsüyle ilgili haber ve yorumların bir bölümünü de çeşitli vesilelerle verilen konferans ya da yapılan konuşmalardan alıntılar oluşturmakta. Örneğin, “Deutsche Tageszeitung” gazetesinin 18 Ağustos 1925 tarihli sayısında, böyle bir alıntıya rastlıyoruz.¹⁵ “Almanya ve Yeni Türkiye” başlığını taşıyan yazıda, Türk Büyükelçiliğinde Hukuk Müşavirliği görevinde bulunan Dr. Kraus’un bir konferansından alıntılar yer almakta. (Yabancı bir büyükelçilikte, bir alman memurunun görev alması, herhalde o zamanlar ender görülür nitelikteydi. Ancak bu durum, herhangi bir şekilde antipatiyle karşılanmazdı.) Dr. Kraus, o ara rahatsızlanan Büyükelçinin yerine, ‘Asya Savaşçıları Birliği’ üyeleri önünde, sözünü ettiğimiz konuşmayı yapmıştı. (‘Asya Savaşçıları Birliği’, Birinci Dünya Savaşında Türklerin safında döğüşen Alman askerlerinden oluşmaktadır). Konferansın konusu, Türkiye’nin Alman ekonomisine bakış açısıyla ilgiliydi. Toplantı, bir çeşit ‘Public relations’ ya da Türkçe deyiimi ile ‘Halkla ilişkiler’ faaliyeti çerçevesinde değerlendirilebilirdi. Konuşma, genelde, “Antant Devletleri-

¹⁵ a.g.e.

ne' karşı, Türkiye yönünde gelen eleştirileri Almanların memnuniyetle karşıladıkları temelini de içermektedir. Ancak, bilindiği üzere 1923 yılından sonra ortaya bir dönüm noktası çıkmıştı. Türkiye'de Batılı güçlerle Almanya arasında bir kıyaslama ortamı oluşmuş ve 'Almanya'nın safında ele ne geçti?' sorusu tartışılmaya başlanmıştır.

Berlin'deki Türk Büyükelçisi Kemâleddin Sami Paşa, Frankfurt'daki 'Alman-Türk Ticaret Odası'nda düzenlenen bir toplantıda bizzat söz almıştı. "Deutsche Allgemeine Zeitung" ve "Tägliche Rundschau" adlı gazetelerin 26 Ocak 1926 tarihli sayılarında bu konuşmayla ilgili ayrıntılı ve objektif haberlere rastlıyoruz. Birinci gazete, 'Bir Türk-Alman İttifakı İçin' başlığını kullanmış. İkinci gazetede ise, Büyükelçinin sözlerinden alınan şu cümle alt manşet şeklinde geçiyor: "Türkiye, Almanya'nın dünyadaki en iyi dostu."¹⁶ "Deutsche Allgemeine Zeitung" gazetesi, Kemâleddin Sami'nin Almanya ile ilgili görüşlerine, özellikle Kemâl Paşa'nın güvenini kazanmış bir yakını olarak büyük önem atfetmekte. Alman ekonomisine duyduğu güveni güçlü bir dille vurgulayan Büyükelçi, bu arada övgü dolu sözlerini de esirgememekte. Gazete, Büyükelçinin konuşmasından yaptığı alıntıda özellikle şu cümlelere yer vermekte: "Türk-Alman ilişkilerinin eski ve görkemli geçmişinin temelinde bugün bile saygı ile anılan General Feltmareşal v. Moltke'nin çabaları yatmaktadır." Gazete, bu noktada tarihi gerçeklere yakın bir görüşü yansıtmakta. Ancak, şöyle bir yaklaşımda da bulunmakta: "Politik açıdan söz sahibi olan ulusların, bu amaçtan çıkışla Türkiye'ye yakınlaşmak istemeleri yanında, Almanya, siyasal bir eğilim göstermeksizin teknik, askerî ve bilimsel açıdan bilgilerini Türkiye'nin yararına ve emrine vermekte bir sakınca görmemiştir." Oysa, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Almanya'nın Türkiye'ye gösterdiği ilgi, bu kadar da kendi menfaatlerini gözetmeyen bir süreç içinde değildi. Ekonomik olduğu kadar, Rusya ve İngiltere'nin eğilimleri açısından da bu süreçte Almanya'nın salt ve somut stratejik görüşlerinin bir rol oynadığı açıktı.¹⁷

Türk Büyükelçisi, Frankfurt'ta güncelliğini yitirmeyecek nitelikte bir yargıyı da dile getirmektedir: İstikbâl'e yönelik düşünceler şöyle özetlenebilirdi: "Türkiye'nin Küçük Asya diye tanımlanan bölümü, gerek Asya'ya yapılan ihracat, gerekse bu kıtadan ithalat gözönüne alındığında, doğal bir köprü niteliğini taşımaktadır."¹⁸ 15 Şubat 1927 tarihli "Berliner

¹⁶ a.g.e.

¹⁷ Bak: Wilhelm van Kampen, *Studien zur Deutschen Türkeipolitik in der Zeit Wilhelms II. Diss.*, Kiel 1968.

¹⁸ Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi, *Türkiye'de Alman Büyükelçiliği 1924-1930*, Pol 2a-Alman-Türk ilişkileri.

Lokal-Anzeiger” gazetesinde de şu başlık yer alıyordu: “Yeni Türkiye’nin Şafağında Doğan Güneş”. Yazı, Ticaret Yüksek Okulu öğrencileri önünde verilen bir konferansla ilgili. Konferansı veren özel Müşavir Dr. Kühne, Türk Hükümeti tarafından davet edilmiş ve ‘Türkiye’de Eğitim’ konusunda rapor hazırlamakla görevlendirilmişti. Yapılan konuşma, o tarihlerde Türkiye’ye ilgi duyan pek çok Alman’ın davranışının tipik bir örneği şeklinde nitelendirilebilir. Anlayış dolu olumlu bir yaklaşımla, Yeni Türkiye’nin eskiye kıyasla Alman Kültürü’ne verdiği önemin ağırlığı vurgulanmak istenmekte. Konuşmada, bu yoldaki umutlar iyimser bir şekilde dile getirilmekte. “Berliner Lokal-Anzeiger” gazetesinin yazısına göre, Dr. Kühne, konuşmasında şu noktalara değinmekte:

Liberal Alman politikacısı Friedrich Naumann’ın, birkaç yıl önce belirttiği gibi, bir ‘Ortaçağ ülkesi’, artık, ‘Aydınlığa kavuşturulması gereken bir ülke’ niteliğine bürünmüştür. Eski ile Yeni, dıştan bir katkı olmaksızın, birbirleriyle, adeta ahenkli bir şekilde kaynaşmış gibidir. Engeller azimle aşılmaktadır. Heryerde “Kemâl Paşa’nın büyüleyici dev kişiliği”nin izlerini görmek mümkündür. Kemâl Paşa’nın gücü ordudan kaynaklanmaktadır. Devlet memurları kademelerinde de askerî nitelikte bir eğitimin dayanak oluşturduğu görülmektedir. Bunu da Kemâl Paşa’nın gerçekleştirdiği başarılar çerçevesinde görmek gerekir. “Yönetimde”, “Hukuk ilkelerine gösterilen saygıda”, kısaca “heryerde” yeni bir ‘Yaşam Ortamı’ varlığını sürdürmektedir. Askerî eğitimin niteliklerini taşıyan bu yeni ortamın devlet yönetimine yansıyan yönleri, insana, yakın bir geçmişi anımsatıyor: ‘Onurlu anıları hafızalardan silinmeyen Goltz Paşa’nın kişiliğinde canlanan eski Prusya ruhu, sanki biraz hissediliyor. Toplum bünyesindeki reformlar çerçevesinde ‘Fes’in yasaklanması’ adeta sembol niteliğinde bir olgu.

Kadının, karanlıklardan kurtarılması ise, özellikle kültür açısından önemi, çok anlamlı bir atılım. 5 yıllık ilkokul öğrenimi, 1921’den beri mecburî hale getirildi. “İlkokul öğretmenleri, ‘Almanya’da örneği görüldüğü gibi’, özel ve öncelikli bir eğitim sürecinden geçiyorlar”. Alman uzmanlar, Yüksek Okulların öğrenim düzeyine önemli katkılarda bulunuyor. İstanbul’daki Alman Lisesi, gerçekten örnek bir okul.

Daha sonra, biraz ‘haması’ ancak yerinde bir yargıda bulunularak şöyle denmekte: “Bu arada, önemli bir ‘Sorun’un çözümünde, Almanya’nın ne denli kıymetli hizmetlerde bulunduğu Türkler tarafından çok iyi bilinmektedir: “Doğulu kavramlarla, Batı Avrupalı milliyetçi düşünüş yöntemi arasındaki ayrılıklar, eğitim sisteminin desteklenmesi yoluyla kapatılabilecektir.”

Alman gazetelerinde, 'Ankara' konusunda da çok sayıda röportajın yayımlandığına tanık olmaktadır. Bu yazılarda, özellikle, 'Başkentin' yeni Türkiye'nin bir sembolü olduğu nüansına ağırlık verilmekte "Frankfurter Zeitung" gazetesinin 27 Ocak 1929 tarihli sayısında Stephanie Forchheimer imzasıyla yayınlanan ve resimlerle süslü bir röportaj görmektedir.¹⁹ Stephanie Forchheimer, biraz coşkulu bir dille, Almanya'da o zamanlar, genellikle 'Angora' diye tanımlanan Ankara için, "Bozkırlardan fıskırmaya çalışan Avrupa'daki modern örneklerle benzeyen bir kent" şeklinde söz etmekte. Ankara, o zamanlar Alman basınında gerçekten üzerinde ağırlıklı olarak durulan bir kavram niteliğinde. Forchheimer'in izlenimleri şöyle devam ediyor: "Geçici olarak Ankara'da kalan bir Alman, buradaki dostça tutumu yakından görür. Yeni Türkiye'de Alman sanatçıları, mühendisler, mimarlar ve bilim adamları bulunmakta. Amaçları, Alman tekniği ve bilgileriyle ülke kalkınmasına yardımcı olabilmek. Bu sonsuz gibi görünen ovalar üzerinde modern Batı Avrupa ile Doğu kalkınma çabası içinde bulunan bir ulusun istikbali için ellerini birbirine uzatıyor."

"Hamburger Nachrichten" gazetesinin 25 Ekim 1926 tarihli sayısında yayınlanan resimli bir röportaj da gene, Hans Rabe'nin imzasını²⁰ taşımakta. Başlığında şu satırlar göze çarpmakta: "Ankara, Kemâlizmin yansıyan bir görüntüsü. —Türkiye'de, 'Eski' ve 'Yeni'." Yeni yaratılan bir kentle, geçmiş yadsımanın eleştirisi ayrıntılı bir dille ve röportaj üslubunda okuyucuya iletilmekte. Yazının özellikle başlangıç bölümünü oluşturan şu pasaj, Rabe'nin tipik, kendine özgü diliyle kaleme alınmış:

"Ankara adının uyandırdığı çelişkilerden söz edebiliriz. Gözlemlerin odak noktasını bir 'Tezad'lar kenti' oluşturuyor. Kemâlizm kavramı altında, yakın zamanlarda ortaya çıkan bir gelişmenin anlamı yatar. ...Ankara'da, Avrupa'dan gelmiş ziyaretçilerle karşılaşsınız. Anadolu'nun içlerinden gelenler için, Amerika örneği bir gelişim, şaşkınlık ve hayranlıkla izlenir. Gerçek kültürel gelişmenin yüzeysel parıltısından gözleri kamaşmadığı sürece, salt teknik ya da düşünce açısından bakan bir kimse, genellikle, eskinin artık yadsınmasına rağmen, herhalde övgüsünü esirgemeyecektir. ...Bilinçli bir yaklaşımla gelişmeleri izleyen Türklerin gözünde, modern Türkiye yolundaki amaç, gidene, hedefinden şaştıracak bir bataklıkta garip adımlarla sıçrayarak yapılan bir yürüyüşü andırmaktadır."

¹⁹ a.g.e.

²⁰ aynı kaynak

Yazıda daha sonra, Rabe'nin Kemâlistlere yönelik malûm eleştirileri yer almakta: “Modern Türkiye’deki çelişkiler, Kemâlistlerin davranışlarında da belirlediği gibi, Milliyetçilik yönünde izlenecek yolun hangisi olduğunun bilinmemesi ile de su yüzüne çıkmaktadır. Toplum içinde, bugün Asyalı, yarın ise Avrupalı olduğunu benimseyen şahsiyetlere rastlayabilirsiniz. Bu durum basma da aynı yönde yansımakta. Birgün, Doğu’nun öncüsü olarak Türkiye’nin rolünü öven gazetelerin, bir başka gün, Türklerin Avrupa’ya ait oldukları ve Batılı kültüre yönelik buldukları görüşünü savundukları gözlerden kaçmaz.”

1926 yılında, Rabe'nin öne sürdüğü bu sav, bir bakıma bugün de hissedilir bir iklimi yansıtmaktadır. Ancak, konuya ters bakan, yerme ve serzeniş dolu bu üslûbu bir yana bırakalım. 1926’daki yargı, Türkiye’nin bir zamanlar içinde bulunduğu ‘iki kıta ve iki kültür çevresi’ konumundan kaynaklanmaktadır. Türkiye bu kutupların kesiştiği noktadadır.

Alman Büyükelçiliğinin Ankara’ya taşınmasından sonra, başkentte ilk yeni elçilik bina kompleksinin inşası ve Alman şehircilik uzmanı Profesör Jansen’in bu sıralarda başkentin imar ve gelişmesine olan katkıları, Türkiye’de olumlu yankılar uyandırıyor. Örneğin, “Leipziger Neuesten Nachrichten” gazetesinin 12 Aralık 1926 tarihli sayısında şu satırları okumaktayız: “Ankara’nın, Yeni Türkiye’nin tek hükümet merkezi olarak tanınması ve Büyükelçiliğin başkente nakledilmesi, bugün hükümetin başındaki kişilerce, politika dünyasında iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlü, güvenceli ve devamlı karakterinin açık bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir.”²¹ 30 Aralık 1928 tarihli “Hamburger Nachrichten” gazetesinde de yüksek düzeyde bir yetkilinin, yeni Alman Büyükelçiliği konusunda, muhabirine söylediği övgü dolu sözlerden bahisle, şöyle dediğini yazmakta: “Yeni Elçilik binası, Alman inşaat tekniğinin düzeyini gözler önüne sermektedir. Bunun yanında, ülkemizde ilk kez böylesine, gerek yaşam gerekse rahatlık ve sağlık açısından fertleri ön planda tutan bir yapı ile karşılaşılıyor. ... Bugün Ankara’da görülmeye değer üç yapıdan söz edebilirim. Ziraat Bankası’nın gerçekten güzel binası, Ankara Palas ve bunlara ek olarak, Alman Büyükelçiliğinin örnek yapı kompleksi.”²²

Yeni Türkiye’nin gerçeğe sadık görüntüsünü iletebilmek amacıyla, Büyükelçi Rudolf Nadolny’nin de bizzat yoğun çabalarda bulunduğunu

²¹ Ellen Reuter-Cleinow. *Rudolf Nadolny im Spiegel der Presse*, yayınlanmamış metinden alıntı, s. 16.

²² a.g.e., s.17.

görmekteyiz. Büyükelçi çeşitli konferanslara davet edilmiş ve yaptığı konuşmalar, verdiği bilgiler, Alman gazetelerinde geniş yankılar uyandırmıştı. Nadolny, 'Yeni Türkiye' konusunda konuşma yapmak üzere, iki kez de radyoya davet edilmişti. Örneğin, elimizde bir yayın metni bulunmakta.²³ 1930 yılının Aralık ayında yayınlanan 'Radyo Saati' adlı bir programın metni bu. İç ve dış politikayla ilgili pasajlar yerine, izninizle burada, bilgi verici nitelikte iki bölümü aktarmak istiyorum. Nadolny, konuşmanın giriş bölümünde şöyle demektedir:

"Dünya savaşından, ya da bu savaşın getirdiği sonuçlardan etkilenerek, 'Yeni' diye tanımlanan girişimleri başlatan tüm ülkeler içinde bu tanımlamaya en uygun başarıları gerçekleştiren Türkiye olmuştur. Dünya'nın hiçbir yerinde ortaya çıkan değişim Türkiye'deki kadar kökten olmamıştır. Türkiye adıyla, 1001 Gece Masalları'nın romantik ortamını düşleyenler, ya da harem, türban, fes gibi kavramlardan oluşan bir 'Şark' havasını duymak isteyenler, herşeyden önce, bu arzularından vazgeçmelidirler. Çünkü, 'Şark'ın o eski görkemi ya da kendine özgü egzotik atmosferinden, artık bugünkü Türkiye'de arta kalan birşey yoktur."

Nadolny, radyodaki konuşmasında, dinleyicilere, 'Türklerin Almanya'ya karşı görüşleri' konusunda, 1924 yılında kurulan diplomatik ilişkiler ve devletler arasındaki bağların ışığında şöyle demektedir: "Bugün, aramızdaki ilişkiler, iyinin de ötesinde çok içten bir dostluk ortamı içindedir. Bu arada okul, kilise, Arkeoloji Enstitüsü ya da hastahane gibi Alman tesislerinin yeniden kurulmasında Türk Hükümetinin gerçekten dostça bir yaklaşımı söz konusudur. Türkiye'nin ekonomik ve kültürel gelişmesinde, Almanya yönünden gelen katkı da dostluk içindeki olumlu bir süreci yansıtır. Türkiye, Avrupa'nın tüm devletleri içinde, kendisi için en yararlı dostu aramaktadır. Ve Almanya "gösterdiği iyi hizmetlerle" giderek daha yoğun bir şekilde bu sürecin içine girecektir. Biz bunu arzuluyoruz."

Aradan bir yıl geçtikten sonra, Nadolny radyoda yeni bir konuşma daha yapar. Alman Radyoları Dış Yayınlar Servisi hizmete başlarken gene "Deutsche Welle" adıyla programlar düzenlemektedir. Nadolny'nin ikinci radyo konuşmasının konusu: 'Türkiye ve Avrupa' başlığını taşımaktadır. Bu konuşma da, içerik olarak, Alman basını tarafından iktibas edilmiştir. Örneğin, 15 Aralık 1931 tarihli "Deutsche Allgemeine Zeitung" gazetesinde.²⁴ Ayrıca, Türk Ticaret Odası'nın Almanya'daki resmî organı

²³ Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi: *Nadolny Evrakı*. Bölüm: 2.

²⁴ a.g.e., 20.12.1931 "Türkische Post" gazetesini, İstanbul, İktibas: "D.A.Z."

olan “Türk Ekonomisi” adlı gazete de konuşmanın metnini olduğu gibi yayınlamıştır.²⁵ Özellikle, Türk yaşamındaki Avrupalılaşma arzusunun vurgulayan Nadolny, bu süreç için aşılması gerekli engellere de işaret etmekte. Bununla beraber, iyimser bir sonuca varan Nadolny, kendi deyimiyle, ‘Avrupa’nın hassas bir noktasında bulunan Türkiye’nin, bu noktadaki yerini tam anlamıyla dolduracağından emin olduğunu vurgulamaktadır.

“General-Anzeiger für Dortmund” adlı gazetenin 21 Şubat 1933 tarihli sayısında da satırlarla bir ‘portre’ çizilmektedir.²⁶ Nadolny, bu yazıda da ayrıntılı bilgiler vermekte. Türkiye’nin modernleşme sürecini canlı bir şekilde yansıtmaya amacıyla çaba gösteren Büyükelçi, örneğin, şöyle demektedir: “Ulusun 18 ilâ 24 yaş arasındaki kuşağını oluşturan tüm gençler, yeni kabul edilen Lâtin alfabesini öğrenmek üzere belirli bir süre okullara devam etmek zorundaydı.

III. Sonuç bölümü-Genel Bakış

Başta sözünü ettiğimiz iki soruya, ‘—1. Verici ülke Almanya; alıcı ülke Türkiye; 2. Türkiye’nin yenileşme sürecinin Almanya’da izlenişi ve gösterilen övgü,—’ Nadolny, Türkiye’yi yakından tanıyan bir diplomat olarak, çeşitli yayın araçlarıyla yaptığı açıklamalarıyla, bilgi verici karakterde kararlı ve inandırıcı cevaplar vermekte. Gazete makalelerinde, genelde ‘Ekonomik sorunlar manzumesi’ söz konusu olduğunda, “Gelişme sürecindeki ülke” Türkiye’ye karşı olumsuz yaklaşımlara ender rastlanmaktadır. Özellikle geniş bölümü ekonomik ilişkilere hasredilen konferanslara ait basın haberlerinde de memnuniyet verici somut bir değerlendirme görülmektedir. Yeni Türkiye konusunda, gazetecilik dalındaki girişimlerle, Alman kamuoyunda geniş, ayrıntılı ve yerinde bir imaj yaratılıp, yaratılmadığı ya da Nadolny’nin çizdiği çerçevede kalındığı veya o zamanlar Almanların Türkler hakkındaki görüşlerinin klişeleşmiş bir görünümde bulunup bulunmadığını, bugün için kestirmek zor olsa gerek. Bu nedenle, o günlerden bugüne kalabilmiş yayınlardan kazandığımız izlenimlerle yetinmek zorundayız. Sözünü ettiğimiz yayınlar basın haberleri, yorum ve röportajlar, Nadolny’nin verdiği bilgiler, konferanslar ve radyo konuşmalarını kapsamına almaktadır. Bu yönde, zaman zaman yanlış yargılara yol açan nitelikteki yorumlarla karışsa bile, genelde, olumlu

²⁵ a.g.e.

²⁶ a.g.e.

bir görüş açısının belirlediği ortadadır. Ancak, bu görüş açısı, daha çok, Almanya cephesinde ağırlığı olan bir yöndedir.

Son olarak, üçüncü bir soru daha kalmaktadır. Şöyle toparlayabiliriz bu soruyu: Acaba efsaneleşen Alman-Türk silâh arkadaşlığı, 20'li yıllarda, Almanların bilincindeki 'Türkiye' imajını ne denli etkilemiştir? Bu soruya kesin bir cevap varsayımlar arayışından öteye gidemez. Örneğin, ilk kez 30'lu yıllarda Türklerin safında çarpışan Alman subaylarının kitap halinde yayınlanan 'Anılar'ını bu arada kaynak olarak gösterebiliriz. Daha, General Otto Liman von Sanders'in 1920'de²⁷ ve Hans Kannengiesser-Paşa'nın 1927'de yayınlanan anılarını ise burada istisna olarak görmek gerekir.²⁸ 1921 ilâ 1926 yılları arasında yayınlandığını gördüğümüz, "Asya Savaşçıları Birliği" Yıllıklarının²⁹ ne denli geniş bir okuyucu kitlesine hitap edebildiğini, bugün saptayabilmek zor. Bu Yıllık'larda gerek Almanların 'Türkiye Subayları'nın anılarını, gerekse, savaş tarihi ile ilgili olayların çeşitli derlemelerini bulmak mümkün. Ancak, kesin olarak şu hususu saptayabiliriz: 'Alman-Türk Silâh Arkadaşlığı', Alman halkına kıyasla, Türklerin bilinçlerinde çok daha derinlere yerleşmiştir. Bu yargıyı, Türkiye'yi yakından tanıyan pekçok Alman ve bu arada özellikle Türkiye'ye göç eden Almanlar da doğrulamaktadırlar. Ayrıca, günümüze dek, Türkiye'yi ziyaret eden her Alman'ın, özellikle eski kuşaklarla yaptığı görüşmelerde bu izlenimi kazandığı bir gerçektir. Ancak, bugün sözünü ettiğimiz sürecin, artık Türkiye'de de unutulmaya yüz tuttuğunu görmekteyiz. Konuşmamda, daha önce, eski Alman subaylarından Hans Rabe'nin bu 'Silâh Arkadaşlığı' kavramının Alman milliyetçiliği duygusuyla ilgili sözlerini sizlere aktarmıştım. Basına da yansıyan örneğe değinmek yerinde olur: 1927 yılı Mayıs ayında, Münih'teki Alman-Türk cemiyeti, kuruluşunun 10'uncu yıldönümünü kutlamaktadır. (Cemiyet, 1917'de, yâni savaş yılları içinde kurulmuştu.) Yıldönümü töreniyle ilgili olarak, 20 Mayıs'ta "Münchener Zeitung", 21 Mayıs'ta "München-Augsburger Abendzeitung" ve aynı ayın 22'sinde de "Münchener Neueste Zeitung" gazetelerinde³⁰ çeşitli haber ve yazıların yayınlandığını görüyoruz.

²⁷ Bkz., dipnot: 5.

²⁸ "Gallipoli, Bedeutung und Verlauf der Kämpfe, 1915", Berlin 1927.

²⁹ Kıyaslama. Jehuda L. Wallac, *Anatomie einer Militäerhilfe-die preussisch-deutschen Militäermissionen in der Türkei, 1835-1919*, Düsseldorf 1976.

³⁰ Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi, *Türkiye'de Alman Büyükelçiliği 1924-1939*, Pol. 2a-Alman-Türk ilişkileri.

O zamanlar, orada söylenenlerin pekçoğu bugün insana garip gelebilir. Örneğin, tören konuşmasının konusu şöyle saptanmıştı:

“Almanlarla Türkler arasındaki sempati duygularının dayanağı: Türk halkının karakterinde yatan hamaset.” Konuşmacı, sadece “Türkiye ve Almanya’nın dünya savaşı ortamındaki ortak kaderini vurgulamakla ve ‘kendi deyimi ile’ “çekilen acılara ve kanayan yaralara aldırmaksızın gösterilen kahramanlığa” değinmekle kalmamakta. Aynı zamanda, ‘Zulüm ile kahramanlık karakteri arasındaki bağlantıyı da “incelemeye” çalışmaktadır. Çıkardığı sonuç da şu yönde olmaktadır: “—Türlere Kurtuluş Savaşlarında dayanma gücü veren şey, Cermen’lere özgü bir yazğıdan kaynaklanmaktadır.” ... “-Savaştaki kahramanlıkları, bu halkı bize yakınlaştırmakta ve cana yakın, sevecen bir hale getirmektedir.” Biz, en iyisi, sözü burada bırakalım ve o zamanki Alman-Türk Cemiyet Başkanı’nın, aynı toplantıda geçerliliğini bugün de koruyan nitelikteki saptamalarına değinelim. Şu sözler, Türkler, Almanlar ve Türk-Alman gazetecileri için değerli niteliğini korur olsa gerek: “—Cemiyet, Türkiye ile ekonomik ilişkilerin karşılıklı anlayış ortamı bazında düzenlenmesi yolunda çaba harcamalıdır. Tam bir anlayış ortamı için ön şart olarak, karşılıklı işbirliğine gösterilecek güven ve ulusların kendilerine özgü hasletlerine saygı ilkeleri esas alınmalıdır.”

